

INDRA LUCJANOVA

NEKROELEMENTU IZMANTOJUMS TAUTAS DZIEDNIECĪBĀ UN KAITNIECĪBĀ

Lai arī nāve savas noslēpumainības un neizzināmības dēļ ļoti bieži kļūst par *tabu* tēmu, tās spēku un destruktvīvo dabu cilvēki ir apzinājušies vienmēr. Vai tās ir “primitīvas” ciltis, vai augsti attīstīta kultūra, tradicionāli tiek uzskatīts, ka mirušais, nokļūstot jaunā, dzīvam cilvēkam nepieejamā telpā, iemanto īpašu spēku, no kura var gan baidīties, gan izmantot to sev vēlamo mērķu sasniegšanai.

Pētījumā jēdziens **nekroelementi** (no gr. *Nekros* – mirušais, liķis) tiek lietots, lai apzīmētu ar nāvi, miršanu un mirušajiem saistītus kontekstus, priekšstatus un objektus. Darba mērķis ir raksturot nekroelementu izmantojuma divējādo dabu. Vēlme izmantot mirušā un tā atdusas vietas spēku maģiskās darbībās, lai kādam kaitētu vai gluži pretēji – dziedinātu, ir paralēli pastāvošas lietas, kas viena otru neizslēdz. Tāpat paredzēts aplūkot, cik klātesoša mūsdienās ir pārliecība par kapu smilšu maģisko iedarbību viena pagasta robežās.

Apzinātā vai mazāk apzinātā formā maģiskās darbības caurvij visu cilvēka dzīvi, tajā skaitā saskare ar mirušo, tā atrašanās vietu – kapiem un ar tam piederējamām lietām – apģērbi, rotām u.tml. Arī mūsdienās daļa šo maģisko rituālu ir saglabājušies. Mūsdienu cilvēku priekšstats mirušā un tā atdusas vietas spēka apzināšanās ir daudz dzīvāka, nekā pirmajā brīdī šķiet. Saskaņoties ar gadījumiem, kad ar mirušā starpniecību cilvēki mēģina ietekmēt savu un citu dzīves, var pārliecināties, ka šo divu pasaulu saikne, kas tradicionāli tiek uzskatīta gan par ciešu, gan tajā pat laikā arī bīstamu, netiek ignorēta.

Tā kā dziedniecība un kaitniecība nepārprotami ir saistītas ar maģiskiem priekšstatiem, tad īsumā ir jāraksturo maģijas jēdziens. Maģijas formas laika gaitā pārveidojas, taču to būtība nemainās. Par maģijas būtību un tās izpausmēm ir sastopami daudzi apcerējumi un pētījumi, kā tas ir ar daudziem vispārīgiem jēdzieniem, kas jāieliek noteiktos definīcijas rāmjos. Senākā un

populārākā maģijas klasifikācija ir Džeimsa Freizera sniegtā, tā dominē arī latviešu autoru darbos, kuri ir skāruši maģijas jautājumu (K. Straubergs, L. Adamovičs, V. Viķe-Freiberga). Dž. Freizers iedala maģiju divās kategorijās: 1) vēlamo rezultātu var panākt, to imitējot (homeopātiskā) un 2) lietas, kas ir atradušās kontaktā, var iedarboties viena uz otru arī pēc tam, kad tās ir šķirtas (kontaktaģiozā maģija).¹

Nekroelementu izmantojums tautas dziedniecībā ir ārkārtīgi daudzveidīgs, un lai iekļautos viena raksta robežās, tas būtu jāskata atsevišķi, neiekļaujot kaitniecības jēdzienu, taču tā kā šajā darbā galveno akcentu vēlos likt tieši uz pēdējo, t.i., uz kaitniecību un precīzāk tieši kapu smilšu izmantojumu maģiskās darbībās, tad, runājot par dziedniecību, mēģināšu uzsvērt pašu raksturīgāko, nepakavējoties pie atsevišķām detaļām.

Līdz ar nāves iestāšanos, mirušā ķermenis kļūst ne tikai par iznīcībai nodotu objektu, kuru ir pametusi dvēsele, bet arī par savdabīgu ārstniecības līdzekli, ko, pārvarot bailes no liķa, ir izmantojuši (retāk, bet izmanto arī mūsdienās) visdažādāko kairu ārstēšanai. Kā liecina folkloras materiāli, visbiežāk mirinātāja spēks tiek piedēvēts mirušā rokai, pirkstiem.² Zobu sāpes ir tās, kuru novēršana ar mirušā ķermeņa palīdzību, ir minētas visbiežāk. Zobu sāpes nostājas, kad to vaigu, kurā pusē zobs sāp, apglauđa ar miroņa roku, vai arī berzē ar tā zobu (līdzīgais tiek novērsts ar līdzīgo). Kā jebkurā maģiskā darbībā, svarīga ir gribas koncentrācija un ticība izmantojamā līdzekļa iedarbībai, taču to vēl vairāk var pastiprināt ar buramvārdiem, kur mirināšana uz analogijas pamata ar mironi parādās ļoti bieži. Mirušā ķermenis līdz ar dilstošu mēnesi, purva niedri u.c. ietilpst to izzūdošo objektu klasē, kuri uz salīdzinājuma pamata veic zudināšanas funkciju. *“Dusi, mana zobu sāpe, kā dus šis mironis.”*³ Salīdzinoši arī ēdes vārdos – *“Izdilsti kā miroņa roka, satrepi kā vecs kauls, salūsti kā purva niedra.”*⁴

Arī mirušajam piederošās lietas, kā arī priekšmeti, kas bijuši saskarmē ar liķi, iegūst spēcīgu enerģiju, kura pareizi izlietota, kļūst par slimības novērseju. Kā ārstniecības līdzekļi parādās ziepes, ūdens un miroņa mazgājamā lupata, kā arī mirušā kreklis, salmi, uz kuriem tas miris u.tml. Mirušā mazgājamās ziepes, lupatas ir izmantotas ļoti dažādu vainu apriešanai, t.i., vainas aiztikšanai ar objektu, kam tiek piedēvēts dziedniecisks spēks, tomēr visbiežāk tiek minētas kaites, kas saistītas ar pampumiem, uztūkumiem un ievainojumiem.⁵

Arī mirušo atdusas vietā – kapos, cilvēki bieži ir meklējuši palīdzību savas vainas dziedēšanai. Jebkurš objekts, kas atrodas aiz kapu vārtiem, var saturēt sevī maģiskā spēka īpašības: krusts, tā nagla, mirušo nestuves, vārti un pat miroņa galvaskauss. Mirušā kaulus aiztikt ir bijis pieļaujami, ja vietā atstāj ziedojumumu. *“Ja sāp krusti, tad ej uz kapsētu, dabū galvaskausu un patrin ar to sāpošo vietu; tad noliec galvaskausu atpakaļ, no kurienes paņēmi, ieliekot tajā piecas kapeikas.”*⁶

Buramvārdos bieži sastopama ir slimības pārņemšana uz citu objektu, par to var kļūt arī miroņa kauls. *“Ar miroņa kaulu kārpas berzē, sviēž pār plecu un saka: “Ej pie velna un ņem līdzī manas kārpas!”*”⁷ Kārpu nodzišanai tautas medicīnā pastāv liela gan buramo vārdu, gan vienkārši maģisko darbību daudzveidība, un ievērojama to daļa ir saistīta tieši ar mirušajiem un kapiem. Kārpu likvidēšanai der ne tikai pats mirušais, bet arī kapu nestuves un smiltis. Ticība šai iedarbībai nav zudusi arī mūsdienās. Piemēram, apjautāto Nagļu pagasta iedzīvotāju vidū, lielākā daļa zināja teikt, ka Īdeņas kapu nestuves joprojām tiek izmantotas ne tikai mirušo pārnēsāšanai, bet arī kārpu nodzišanai. *“Milzeigi kārpys, čupu čupom uz rūkom. Pēc saulrita aizīt uz kopim, kur mirūņa nastuvis, pabrozot gor tom. Aizguo uz kopim i apsagruobuo i kārpys pazuda. Itei dzeivis eistineiba.”*⁸ Kapu smiltis kārpu nodzišanai izmantotas sekojoši – ar tām norīvētas kārpas, tad smiltis sviestas pakaj mironim ar pārliecību, ka viņš tās paņems līdz.⁹ Zudināšanas saikne varēja būt arī šāda: kārpai apsien diegu, sarauj un tad šo diega pavedienu ierušina kapu smiltis. Kad diegs sapuvis, tad kārpa nozūd.¹⁰

Kapu smiltis tikušas izmantotas visdažādāko kaišu ārstēšanai, īpaši tādu, kuras uzskatīja par mirušā uzsūtītām. Taču interesants ir fakts, ka izskatītajos avotos neesmu saskārusies ar to, ka šīm smiltīm tiktu piedēvēta negatīvā enerģija, un tās tiktu izmantotas kaitnieciskos nolūkos. Situācija ir absolūti pretēja mūsdienās, kad kapu smiltis tiek uzskatītas par vienu no iedarbīgākajiem apburšanas līdzekļiem, un cilvēku apziņā ir kļuvušas par nāves nesēja ekvivalentu. Kā liecina folkloras materiāli, kapu smilšu pārņemšana mājās, lai ārstētos no kādas slimības, nav bijusi ārkārtēja parādība. Ja mūsdienās, ejot ārā no kapsētas, rūpīgi tiek nomazgātas rokas, lai izvairītos no saskarsmes ar šīm smiltīm, tad senāk tās tikušas izmantotas pat mazu bērnu ārstēšanai. *“Kad mazs bērns neguļ, tad nes no kapsētas smiltis un kaisa uz acīm, lai gulētu mierīgi.”*¹¹ Protams, nav mazticami, ka paralēli ir pastāvējusi arī smilšu likšana šupulī, lai kaitētu bērnam, ja ņem vērā, cik dzīva bija ticība

nobrīnīšanai un ļaunajai acij. Kapu smiltis ārstnieciskās funkcijas pildījusi arī brīžos, kad cilvēks ilgi sirdzis. Šādos gadījumos jānomazgājas ūdeni, kurā tikušas iebērtas kapu smiltis, tad seko slimības pārnešana uz citu objektu: *"Samazgas jaizlej pie sētas 2 mietu starpā un tad jāsaka: lai tā slimība iet pie mietiem!"* Tā kā seko piebilde – *"ja slimnieks pēc tam ātri nenomirst, tad ātri atveseļosies"*,¹² var secināt, ka šādai ārstniecības metodei tikusi pieļauta zināma riska pakāpe, jo smiltis ietver sevī arī šo zudināšanas enerģiju.

Kaitniecība jeb melnā maģija nereti tiek uztverta kā sinonīms maģijai vispār. Kā norāda S. Tokarevs, tieši šajā apstākļi pamatojas zināmais maģijas kā individuālas un antisociālas un reliģijas kā kolektīvas un sociālas parādības pretnostatījums. Kaitnieciskās maģijas būtība – dažādu paņēmienu izmantojums, kuru mērķis ir pārdabiskā veidā kaitēt noteiktai personai vai personām. Tieši šī specifiskā ievirze kalpo tam, ka kaitnieciskā maģija ieņem savrupu vietu starp citām reliģiski – maģiskām ceremonijām un parasti ar tām nesaucas. Vairākumā gadījumu šo darbību veicēji nav tie, kuru rokās atrodas citu reliģiski – maģisko darbību izpildījums.¹³

No vienas puses var piekrist S. Tokarevam, ka kaitnieciskā maģija ir savrupa parādība (jau tāpēc vien, ka lielākā daļa cilvēku cenšas no tās norobežoties un sajūtas "neomulīgi", ja spiesti ar to saskarties), taču tajā pat laikā tā ir ļoti ciešā mērā saistīta ar citām maģijas izpausmēm, piemēram, ārstniecisko, kas bieži vien ir tikai pretdarbība pret kaitniecisko aktu vai, piemēram, milestības maģija, kurā kaitnieciskais aspekts izpaužas pat ļoti spilgti un ielikt maģiju noteiktos ētiskos rāmjos – kas ir pieļaujami un kas nē, ir gandrīz neiespējami. Turklāt uzskats, ka melnās maģijas piekopēji ir kā īpaši atpazīstami un vienmēr skatāmi atsevišķi no tiem, *"kuru rokās atrodas citu reliģiski – maģisko darbību izpildījums"*, savā ziņā var tikt uzskatīts par naivu un stereotipisku.

Tradicionāli tiek uzskatīts, ka mirušais līdz ar nāves iestāšanos iemanto īpašu nāves jeb iznīcības spēku, tāpēc būtu likumsakarīgi, ka kaitnieciskā maģija atspoguļotu visplašāko tā izmantojuma klāstu. Taču aplūkotajos latviešu folkloras materiālos un rakstītajos avotos ir izdevies atrast salīdzinoši maz piemēru, kas to apliecinātu. Visticamāk tas ir izskaidrojams ar to, ka melnā maģija tiešām ir "savrupa" un netiek afišēta, taču tajā pat laikā par daudzām citām kaitnieciskā akta izpausmēm, kas nav saistītas ar konkrētā nozīmē izprotamiem nekroelementu izmantojumiem, ir sniegti detalizēti to apraksti.

Tāpat arī gan Džeimss Freizers, gan Sergejs Tokarevs u.c., aprakstot t.s. "primitīvo" kultūru maģijas veidus, bieži kā homeopātiskās maģijas līdzekli, kas balstās uz analogijas principu, min kāda ar mirušo saistīta objekta izmantojumu. Mirušā miesa, asinis vai kauli kalpo par ļoti spēcīgu miegazāļu līdzekli, tā, piemēram, kāda Āfrikas cilts par visspēcīgākās iedarbības miegazālēm uzskata tās, kas iegūtas, izmantojot pretinieka cilts nogalinātā miesu.¹⁴ Dž. Freizers sniedz spilgtu piemēru, kur parādās uz analogijas principa balstītais mirušā izmantojums: ja sieva vēlas, lai vīrs nepamana tās neuzticību, tā izmanto sekojošu maģisku formulu: ir jānogalina lauku pele, tā jāizžāvē, jāsaberž pulverī un jāiemaisa kuskusā, izmantojot miruša cilvēka roku, kurai uzlikta virsū savējā. Cits paņēmieni – palikt zem vīra spilvena miroņa roku. Gala rezultātā vīrs kļūstot akls pret sievas neuzticību. Abos gadījumos iemidzinošu iedarbību izraisa liķis, jo vīrs uz laiku paliek līdzīgs mirušajam.¹⁵

Savukārt izskatītajos latviešu folkloras materiālos un rakstītajos avotos man ir izdevies atrast salīdzinoši maz piemēru par nekroelementu izmantojumu kaitniecībā un galvenokārt tie ir saistīti ar zagļu pielietotajām metodēm. Cilvēki, kas mēģina piesavināties sev nepienākošos lietu, ir izmantojuši kādu cilvēka ķermeņa daļu, vai kādu tam piederējušu lietu, lai atvieglotu savu uzdevumu. Šajā gadījumā parādās mirušā iznīcību nesošais spēks, kurš paralizē dzīvo pasauli, padara to rīkoties un aizstāvēties nespējīgu. No lietām, kas piederējušas mironim un apvienojumā ar maģisku rīcību, tikušas izmantotas apzogamo iemidzināšanai, ir minēta miroņa sega. "*Jāņem miroņa sega(..), no tās jāiztaisa linga(..), un ar to jāsviež akmens uz jumta, tad tai mājā cilvēki un suņi gulēšot kā miroņi.*"¹⁶ Tāpat arī mutes autiņi, kas liķim bijuši likti uz sejas, ir izmantoti tam, lai cilvēki gulētu kā nāves miegā.¹⁷ Pāris avoti arī apliecina, ka sveces, kas izlietas no miroņu taukiem, izmantotas kā dziļi iemidzinošs līdzeklis.¹⁸ Kā iemidzināšanas līdzeklis minēts arī mirušā papēdis, kuru nogriež un ar to pusnaktī trīs reizes apiet ap kādu māju.¹⁹ Tas liecina, ka ne vienmēr saikne starp mirušā garu un tā ķermeni tiek uztverta kā cieša, pretējā gadījumā mirušais nepieļautu šādu izturēšanos pret savu ķermeni. Mirušā ķermenis ir kļuvis par mirinātāja spēku, kurš savu postošo enerģiju pārnes tālāk. Lai arī dominējošais ir uzskats, ka mirušais un tā atrašanās vieta ir neaizskarami un saistīti ar citu, nepieejamu pasauli, kur mēģinājumi tajā iejaukties saistīti ar mirušā gara dusmām, ne tikai kaitnieciskās, bet arī ārstnieciskās maģijas paņēmieni apliecina, ka ne vienmēr

tas tā ir bijis. Konversācijas vārdnīcā teikts, ka *“sevišķi nedrīkst aiztikt krus-tus”*,²⁰ taču tas nebūt nenozīmē, ka tas nav darīts dziednieciskos vai gluži pretēji – kaitnieciskos nolūkos. *“Ja gribi kādu izdzīvot no mājas, tad piektdienas vakarā pēc saules rieta dodies uz kapsētu un sameklē tādu krustu, kuram ir tikai viens zars. Izrauj šo zaru un ieroc pie tās mājas sliekšņa, no kuras gribi izdzīvot citu.”*²¹

Ir vēl kāds elements, kas spilgti apliecina ticību tam, ka ar mirušo saistītie objekti iemieso sevī īpašu maģisku spēku – tās ir **kapu smiltis**. Tieši saskaršanās ar to, ka ticība kapu smilšu iedarbībai ir vērā ņemama un aktuāla parādība mūsdienās, kļuva par šī pētījuma izejas punktu. Saskaroties ar to, ka attiecīgās smiltis izmantotas kaitnieciskos nolūkos Rēzeknes rajona Nagļu ciemā, tika nolemts apzināt visus iespējamus līdzīgos gadījumus šī pagasta robežās. Tā rezultātā atklājās, ka šī pārliecība ir dzīva un izplatīta, ja ņem vērā iegūto stāstu daudzumu uz iedzīvotāju skaitu un to, ka šī ir tēma, par kuru cilvēki runā nelabprāt. Taču vēl pārsteidzošāks izrādījās fakts, ka publicētajos latviešu folkloras materiālos informācija par kapu smilšu kaitniecisko iedabu gandrīz neparādās. Arī citu valstu pētnieku darbos tamlīdzīgi piemēri nav pārāk izplatīti. Dž. Freizers, aprakstot zagļu metodes, kur par apzogamā iemidzināšanas līdzekli izmanto kādu objektu, kas saistīts ar mirušo (gluži tāpat kā iepriekšminētajos latviešu pielietoto metožu gadījumos), cita starpā min arī kapu smiltis: *“Javā nakts zagļi izmētā kapu smiltis tajās mājās, kuras vēlas apzagt, lai iegremdētu to iemītņiekus tik dziļā miegā kā mirušos.”*²²

Protams, no tā, ka kapu smilšu izmantojums publicētajos latviešu ticējumu, buramvārdu un paražu aprakstos parādās reti, būtu maldīgi secināt, ka šī smilšu izmantošana kaitnieciskos nolūkos ir nesena parādība. Visticamāk, tā ir tik pat universāla kā miroņa kaula izmantojums.

Senāk kapu smiltis nav tikušas uztvertas tik kategoriski – ar tām dziedināja daudzas kaites, nebīstoties, ka kāds šo smilšu grauds ārpus kapiem liecinātu par kaitnieciska akta klātesamību. Acīmredzot līdz mūsdienām ir nonācis tikai šis otrs aspekts – kapu smiltis kā iznīcības veicinātājas.

Taču, lai to droši varētu apgalvot, būtu jāveic plašāks pētījums. 2005. gada vasarā, mēģinot Krāslavas rajona Šķeltovas pagastā iegūt stāstus, kas līdzinātos Nagļu pagastā pierakstītajiem, tas neizdevās. Tāpat, piedaloties ekspedīcijās Mangaļsalā un Aizputē, informācija par to, ka kāds būtu dziednieciskiem, kaitnieciskiem vai kādiem citiem mērķiem izmantojis kapu

smiltis, netika fiksēta. Protams, ņemot vērā “neomulīgo” tēmu, nav izslēgts, ka izmantotas tās tiek, tikai par to netiek runāts. Tāpēc pārsteidzoši ir tas, ka Nagļu pagastā par šo tēmu runā. Pieļaujams, ka šī tēma zaudēja savas *tabu* robežas, kad pagasta iedzīvotāji saskārās ar gadījumu, kas satricināja visa pagasta dzīvi, un tādējādi atmiņās tika pārcilātas tās situācijas, kad vienā vai otrā variantā parādījās kapu smilšu izmantojums ar mērķi nodarīt kaitējumu citam.

Gadījumi, kad cilvēki saskaras ar kapu smiltīm, kas kalpo par apburšanas līdzekli, tomēr nav ikdiens. Tāpēc šie stāsti, īpaši, ja cilvēki dzīvo noslēgtā lauku vidē, neizzūd no atmiņas. Tie ir vieni un tie paši stāsti ārpus ikdienības robežām, kurus katrs var interpretēt pēc savām vēlmēm. Nagļu pagastā daudzi atceras gadījumu ar divām draudzenēm, no kurām viena, gribēdama atvilt ligavaini, bērusi draudzenei kapu smiltis gultā, taču burvestība neesot izdevusies, jo vainīgā pieķerta. *“Naktī Broņa jūt – naz kas solts, naz kas veļās, naz kas narikteigi gultā. Jei izlāc nu gultys i pylna gulta smilšu.”*²³

Cits gadījums, kas norisinājies 2004. gada vasarā, un ievērojami grāvis vietējā ekstrasensa reputāciju pagasta iedzīvotāju vidū, spilgti apliecina to, cik ļoti cilvēks var iespaidoties no otra izteiktiem vārdiem, taču tajā pat laikā ir jāpatur prātā, ka dzīvē pastāv arī nejaušas sagādīšanās, protams, sabiedrībā pastāv arī trešā versija – ekstrasensa izteiktie vārdi, kas papildināti ar maģisku darbību, kurā iesaistītas kapu smiltis ir izraisījusi cilvēka nāvi. *“Šamans mums ir. Mes jū saucam par būri. Arvids – jauns veirīts, kuram patika izavārtis pudeļā. Kopūs globuo Pīteri. A Arvids ir beis kapracs, tai otkol ir beis izasildies nu pudeļis. Bērās ir arī šamans. Arvids prosa šamaņam: “Ei, būri, atbur mani nu dzeršonys.” A šamans pazaļfīcis asūt, paņiems smilts, uzkaisies uz kuojom i sokūt: “As tevi atbūršu, ka nikod vairs nadzersi.” I itū redziešys daudzys sīvītis. Arvids daudzim piec tam ir itū saciejs: “As vairs ilgi nadzeivošu. Šamans mani apbyura. Joit pi šamana, lai atbur mani atpakaļ.” Napagiva aizīt. Piec nailga laika jū atroda nūsleikušu.”*²⁴

Iebiedēšanas moments spilgti parādās arī kādā citā gadījumā, kas norisinājās 2003. gada rudenī Nagļu pagastā. Šis ir tas gadījums, kas satrauca visus pagasta iedzīvotājus, ne tikai kādu konkrētu cilvēku. Lai saprastu, kāpēc uz bērnodārza celiņa pēkšņi atrodas uzraksts ar kapu smiltīm un ar tām uzzīmēts krusts, ir jāpiemin iespējamie situācijas cēloņi. Bērnodārza vadītāja, apsūdzēta cietsirdīgā attieksmē pret bērniem, savu vainu noliedza, kā rezultātā lieta nonāca līdz tiesai, un apsūdzētā tika apcietināta. Pāris dienas

pirms tiesas sprieduma nolasišanas uz bērnodārza celiņa tika atrastas izbārstītas kapu smiltis – no tām izveidots cilvēciņš, bultas (viena no tām kapu virzienā, kuri atrodas netālu no bērnodārza) un uzraksts. Tas cilvēkos izsauca paniku, jo bija apdraudēti bērni. Tā kā šajā ēkā atrodas arī pagasta padome, tur strādājošie cilvēki rikojās nekavējoties. Sekojošā rīcība savā ziņā ir interesanta – palīdzība netika meklēta ne policijā, ne pie mācītāja, kurš varētu apsvētīt šo vietu, bet gan pie vietējā ekstrasensa, kurš mēģināja glābt situāciju pēc savas izpratnes.

Šis notikums tik stipri satricināja pagasta dzīvi, ka rezultātā sabiedrība sadalījās divās karojošās pusēs – vieni, kas uzskatīja, ka mēģinājums pestelot ar kapu smiltīm ir audzinātājas roku darbs kā atriebības akts, otri, kas aizstāvēja apsūdzēto. Lai kurš arī būtu vainīgais, vienaldzīgo šajā situācijā nebija. Cilvēkos tika radīta spriedze, jo neviens nepieļāva, ka tas bijis tikai ļauns joks, tāpēc bija rēķināšanās ar to, ka starp viņiem mīt tas, kurš piekopi šādas maģiskas darbības. Arī pirms kapu smiltis atrašanas uz bērnodārza celiņa tika konstatēti vairāki gadījumi, piemēram, no septiņām naglām izveidots krusts uz bērnu slidkalniņa, kas arī ir izteikts melnās maģijas paņēmieni. Arī no kapu smiltīm veidots krusts tiek uzskatīts par īpaši spēcīgu maģijas paņēmieni, taču vai nu pateicoties ekstrasensa veiktajai pret darbībai, vai arī kāda cita iemesla dēļ, nekas slikts ne ar vienu no iespējamajiem upuriem nav atgadījies. Tā kā šajā gadījumā nav notikusi tikai vienkārša smilšu pabārstīšana, var secināt, ka cilvēkam, kurš sava mērķa sasniegšanai ir izmantojis arī norādes un uzrakstu, ir bijušas savas priekšzināšanas attiecīgo darbību veikšanā. Acīmredzot tās ir no paaudzes paaudzē pārmantotas zināšanas, kuras netiek izpaustas ārpus vienas ģimenes robežām.

Mūsdienās ticība tam, ka kapu smiltis saistītas ar ļauno maģiju ir kļuvusi tik spēcīga, ka cilvēki nepieļauj domu, ka tās varētu tikt izmantotas arī dziedniecībā. Taču no otras puses – iespējams, ka joprojām retos gadījumos tās tiek lietotas arī šādiem mērķiem, tikai neviens neuzdrošinās par to runāt, jo pastāv iespēja, ka tiks uzskatīts par pestelotāju. Savā ziņā, salīdzinot ar agrākiem laikiem, var novērot apgrieztu situāciju – ja iepriekšējos gadsimtos pierakstītajos folkloras materiālos kapu smiltis parādās kā pozitīvu īpašību iemiesotājas, tad mūsdienās fiksētās liecības uzrāda tikai to izmantošanu kaitnieciskiem mērķiem, taču abos gadījumos vienmēr pastāv līdzās arī šis otrs aspekts, kurš netiek afišēts.

Saīsinājumi

LFK– Latviešu folkloras krātuves materiāli.

LTT – Šmits Pēteris. Latviešu tautas ticējumi 1.–4.sēj. Rīga, 1940.–1941.

Atsauces un piezīmes

- ¹ Фрэзер Джеймс. *Золотая ветвь. Исследование магии и религии*. Москва, Рефл-бук: Ваклер, 1998., с. 13.
- ² LFK 464, 210; 297, 205 u.c.
- ³ Straubergs Kārlis. *Latviešu buramie vārdi*. 2.d. Rīga: Latviešu folkloras krātuves izdevums, 1939. 242. lpp.
- ⁴ Turpat.
- ⁵ LFK 121, 879; 289, 147; 1096.
- ⁶ Бривземниекс Фрицис. *Труды этнографического отд. Латышского племени*. Москва, 1881., с. 194.
- ⁷ Straubergs Kārlis. *Latviešu buramie vārdi*. 2.d. Rīga: Latviešu folkloras krātuves izdevums, 1939. 235. lpp.
- ⁸ Teicēja dzim. 1947.g., pierakstīja I.Lucjanova, 03.2005.
- ⁹ LFK 508, 3767.
- ¹⁰ *Latviešu tautas teikas un pasakas*. A. Lerha-Puškaiša sakārt. 7. d., Rīga, 1903. 1259. lpp.
- ¹¹ LFK 150, 2103.
- ¹² Zvaigžņu Andžs. *Seno latviešu apvārdošanas un burvības vārdi*. Ērgļi, 1910. 9. lpp.
- ¹³ Токарев С. *Ранние формы религии*. Москва: Политиздат, 1990., с. 438.
- ¹⁴ Фрэзер Джеймс. *Золотая ветвь. Исследование магии и религии*. Москва, Рефл-бук: Ваклер, 1998., с. 49.
- ¹⁵ Turpat. 50. lpp.
- ¹⁶ Straubergs Kārlis. *Latviešu buramie vārdi*. 2.d. Rīga: Latviešu folkloras krātuves izdevums, 1939. 113. lpp.
- ¹⁷ LTT 21065.
- ¹⁸ LTT 21056.
- ¹⁹ LTT 21054.
- ²⁰ *Latviešu konversācijas vārdnīca*, Rīga, 1936. 15450. lpp.
- ²¹ Бривземниекс Фрицис. *Труды этнографического отд. Латышского племени*. Москва, 1881., с. 197.
- ²² Фрэзер Джеймс. *Золотая ветвь. Исследование магии и религии*. Москва, Рефл-бук: Ваклер, 1998., с. 49.
- ²³ Teicēja dzim. 1947.g., pierakstīja I.Lucjanova 03. 2005.
- ²⁴ Teicēja dzim. 1947.g., pierakstīja I.Lucjanova 03. 2006. Piezīme: vārdi stāstījumā mainīti.

Indra Lucjanova
**The Use of Necroelements
in Folk Healing and Wrecking**

Summary

This article features the concept of the 'necroelement' (gr. *nekros* – decedent, cadaver) which is used to denote the context, perceptions and objects which are connected with death, dying and decedents.

The aim of this article is to explain the double nature of necroelements – a desire to use the power of the deceased and their place of burial in magic actions with the purpose to harm somebody or on the contrary – to heal (both the above-mentioned things do not exclude one another). Additionally, the article examines the contemporary significance of believing in the magical influence of graveyard sand on the border of one small rural district.

The use of necroelements in healing is explained in connection with homoeopathic magic, which is based on the principle of analogy – what happens to the body of deceased, should they have suffered some undesirable illness. All of the things from the graveyard – a cross, a stretcher and sand can be used in healing.

The power ascribed to the descendent can be used to achieve the opposite aim as well, ie., used in the wrecking magic. Evidence from folklore reflects the widest exposure of use of the descendent. However, the examined folkloric materials demonstrate a relatively small number of such examples. Most probably this could be explained with the special practice of black magic – it is not demonstrated, it is a solitary and secret activity.

Instances when sand from the grave is used for a magical purpose – to affect and to intimidate somebody – are relatively wide-spread in the research location, the parish of Nagļi.

It is interesting that in the written sources of folklore there is a common assumption of the healing aspect of graveyard sand, which is contrary to the popular one today – that graveyard sand is associated with death. But to make this declaration, wider research should be carried out (not just within one small rural district).